

Иванова, Диана. *История на новобългарския книжовен език.* Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2012, 508 с.

Както е известно от историята на българското езикознание, времето след Втората световна война наред с другите големи обществени промени у нас донася и нов контекст, в който да съществува и да се развива българската наука, включително и науката за българския език. Същността на езика като обществено явление, методиката на изследването му, отношението между книжовен език и диалекти се подлагат на ново осмисляне, в което системните проучвания на Л. Андрейчин оформят началото на една нова университетска дисциплина, различна от общата история на езика. Погледната през призмата на извървяното време и постигнатото научно познание и знание, историята на новобългарския книжовен език не е млада научна област, но през седемдесетте години на нейното съществуване издадените обобщаващи трудове се броят на пръстите на едната ръка. От излизането на първия системен труд на Л. Андрейчин – „Из историята на нашето езиково строителство“ (1977), на учебниците на Р. Русинов (Учебник по история на новобългарския книжовен език, 1980; История на съвременния български книжовен език. XX век, 1976), основополагащи за университетската дисциплина, както и на академичната История на новобългарския книжовен език (1989) са изминали три-четири десетилетия. Въпреки качествата им на пълни, системни и обобщаващи трудове фактологията в тях има нужда от осъвременяване, допълване и нов прочит. На този фон книгата на Диана Иванова *История на новобългарския книжовен език* се появява като едно навременно и чакано издание.

В структурата си учебникът следва хронологията и основните етапи на процесите, явленията и контекстите, в чиято последователност и следственост се залага основната теза за континуитета и приемствеността в развоя на българския книжовен език. След изложението на класическите за подобен тип трудове уводни въпроси, свързани със същността и предмета на дисциплината и запознаването с основния терминологичен апарат и теоретичната база, в основата на която ще бъде положен богатият изворов и доказателствен материал, авторката обръща специално внимание върху **периодизацията на книжовния ни език.**

В направената от Д. Иванова ревизия на проблемите и несъответствията, свързани с досегашните периодизации, битувалите с десетилетия термини *новобългарски книжовен език*, *български национален: донационален книжовен език* и пр. получават своето ново осмисляне. Тя излага историята на новобългарския книжовен език като част от общата история на българския език, с което се преодолява парцелираното представяне на двата периода като откъснати един от друг и сами за себе си. В този контекст авторката съвсем логично достига до заключението, че главоболията с определянето на времевите рамки на отделните периоди са последица от смесването на понятията *периодизация на книжовния език* и *периодизация на говоримия език* в донационалния период. Подобно смесване оставя отворен въпроса за **преходния период между старобългарския и новобългарския книжовен език**, неговото начало, времетраене и място. Приносно се оказва личното авторско разбиране, че за самостоятелно обособен *ранен подпериод* (XVII в. – средата на XVIII в.) в рамките *новобългарския период* има основания, тъй като това е началото, в което говоримата норма започва да се използва системно и съзнателно в писмените прояви, което е достатъчният довод изследователите да говорят за книжовна норма от новобългарски тип. Така формулирана от авторката, предложената цялостна периодизация отразява спецификата на всеки един подпериод в рамките на цялото, както и приемствеността в книжовноезиковото развитие. Тя се превръща в онзи предварително обмислен структурен план, следването на който позволява да се открие ясно хронологията на явленията и процесите, но и да се акцентува върху специфичните моменти от книжовноезиковата ни история.

Интерпретирайки темата за непрекъснатата линия в развоя на българския книжовен език, Д. Иванова очертава една по-широка картина на езиковата ситуация и книжовните прояви в предвъзрожденската епоха, които стават катализатори на книжовноезиковите процеси през Възраждането. За да разясни генезиса им, тя разширява познатата времева рамка, като включва и един нов феномен – **дамаскиинската книжнина, написана на ранен новобългарски книжовен език**. Авторката насочва вниманието на читателя и към проекциите на дамаскиинския език върху възрожденските книжовноезикови процеси, набляга многократно на факта, че първите поколения наши възрожденци са познавали, чели и преписвали новобългарската дамаскиинска книжнина. Тя многократно набляга на факта, че от дамаскиините започва „зазоряването“ на новобългарския книжовен език, който, стъпил вър-

ху оставената от тях традиция, постепенно изгражда своя съвременен облик (стр. 77).

Централно място в общия обем на изложението заема **книжовноезиковата история от възрожденския период (от средата на XVIII в. до началото на XX в.)**. Тук Д. Иванова отново приобщава читателя към актуалните гледни точки по отношение на езиковите процеси и явления върху базата на новооткрити и новопроучени научни факти. Представянето им в тяхната историческа последователност предоставя възможността да се разгледат поетапно зараждането, развитието и установяването на филологическите идеи, концепции и теории в продължение на целия XIX в. като единен и надграждащ се във времето процес. Чрез полагането им в контекста на социокултурните и времевите рамки на всеки един от установените периоди авторката ясно очертава идейния конструкт на възрожденската национальноезикова програма, в която са заложени концепциите и стратегиите за устройството и нормализацията и на книжовния език. Благодарение на този подход са осветени редица въпроси по отношение на механизмите на създаване на книжовния език от националната епоха, както и процеси и явления на неговото функциониране.

Първият спорен въпрос с нееднозначни отговори в науката, на който се спира Д. Иванова в тази част, е въпросът за началото на националния български книжовен език. Приноси са нейните анализи върху сложната многокомпонентна езикова ситуация, чиито отличителни черти са пъстротата и едновременното функциониране на няколко езикови формации. Авторката внася нови акценти при анализа на Паисиевия език в контекста на езика на книжнината от втората половина на XVIII век с оглед на **създаването на славянобългарската разновидност на българския книжовен език**. Същевременно Д. Иванова не пропуска да отбележи, че запазвайки в основни линии профила на дамаскинарския език (без напълно установена и стабилна норма), делото на първите възрожденци (Паисий, отец Спиридон, Софроний) има връзка с дамаскинската традиция. Но техният език е различна формация, защото притежава черти, които го правят книжовна разновидност от нов тип. Поставя се началото на една нова идея за езика – не само да бъде разбираем, достъпен, но и да консолидира, да носи общобългарски черти.

Иновативен е погледът на авторката и върху социокултурната и езиковата ситуация от 20-те години на XIX в. и ролята на Брашовския книжовен кръг за **създаването на българския колективен книжовноезиков проект**. Многоаспектно и пълно дейността на дружеството е

разгърната на фона на езиковите портрети, които Д. Иванова прави на неговите членове, на първо място Петър Берон. Но разсъжденията и анализите на авторката се фокусират и върху неговите съмишленици и съратници Васил Ненович, Анастас Кипиловски, Петър Сапунов, чиито приноси в българската езикова история са недостатъчно оценени. Авторката запълва някои от белите полета относно това десетилетие и на базата на свои дългогодишни изследвания чертае една по-широка картина на случващото се в езика и направеното за бъдещето на езика през 20-те години. Наред с това тя убедително обобщава, че с филологическите си идеи и решения книжовниците от Брашовския кръг показват съвременния път на развитие на новобългарския книжовен език, полагайки демократичното начало в неговото устройство, но и солидното присъствие на писмената традиция (стр. 133).

На съотношението, съчетанието и единството между традиционни и съвременни говорни елементи във филологическите разбирания и практиката на книжовниците от втората четвърт на XIX в. е посветена следващата част от работата. Както е известно, въпросът за мястото на традицията съпътства филологическите дискусии през цялата книжовноезикова история от XIX в. Опирайки се на новите изследвания и разбирания в хуманитаристиката изобщо, Д. Иванова внася нови уточнения в класическите схващания по отношение на известните в науката Славянобългарска, Черковнославянска и Новобългарска школа от втората четвърт на XIX в. Тя осъвременява погледа върху т. нар. Черковнославянска школа и възприема тезата, че българските книжовници като К. Фотинов, Хр. Павлович, П. Пиперов се насочват към принципите на езикова архаизация не като израз на идеен консерватизъм, а като проява на просвещенски класицизъм – книжовният език да притежава достойнствата на класическия език, т.е. да се доближи до достойнствата на кодифицирания и богат църковнославянски език, отъждествяван от тях със старобългарския (стр. 149). Авторката разглежда делото на Неофит Рилски като следващ по-късен етап на славянобългарското направление при изграждането на книжовния език, с което отново затвърждава разбирането за последователността и приемствеността както в езиковата практика на книжовниците, така и във възгледите им за бъдещето и перспективните насоки при изработването на нормативните устои на езика.

Приноси са и анализите, които Д. Иванова прави върху международните аспекти на възрожденската езикова и социокултурна ситуация. Авторката поставя развитието на книжовния език и идеите за него в общата европейска панорама, като разглежда **българската**

просвета и култура в контекста на европейските образователни и културни модели. В обхвата на това разбиране тя представя възрожденската националноезикова програма и изключителното значение, което Възраждането отдава на езика като основен идентификационен белег, онзи спояващ общността компонент на създаващата се представа за българската държавност (стр. 186).

Както е известно, във времето след средата на века езиковото планиране и съзнателните усилия за кодификация заемат водеща роля, а дискуссионното начало като основен принцип при решаването на езиковите въпроси намира място както в големите книжовноезикови проекти от периода, така и в отделните лични визии за развитието на езика и неговата правописна и нормативна система. Д. Иванова с вещина и задълбоченост описва дейността и предложенията за налагане на определени граматични елементи и правописни особености в кодификационните предписания на Пловдивската, Търновската, Дриновата и Каравеловата школа, но за да бъде напълно обективна по отношение на случващото се на българската книжовна сцена през втората половина на XIX в., отделя специално място и на Шуменското книжовно средище и неговото национално значение за духовната култура. Особено приноси са оригиналните авторски разработки върху **индивидуалните книжовноезикови модели от третата четвърт на XIX в.** (създадени на принципа на *архаизация* или на принципа на *демократизация*), както и частта, в която са анализирани идеите и концепциите за *общославянски книжовен език* и тяхното реализиране във възрожденската практика.

Проблемът за съвместяването на традицията с изискванията и контекстите на Новото време като един от големите въпроси, пред които са изправени възрожденските радетели и строители на книжовния език, е разгледан от Д. Иванова и от още един ракурс. За първи път в учебното съдържание на дисциплината тя включва **библейската проблематика.** Авторката разглежда накратко общественото-историческата значимост на всеки съвременен превод на Свещеното писание. Тя представя реализирането на българските преводи на Библията от времето на Възраждането не само като културен акт с огромно значение и събитие от гледна точка на развитието на родната *Filologia Sacra*, но и като огледало на състоянието на книжовния език от своето време – модел за нормализацията и обогатяването му.

Особено внимание заслужават темите за приносите на отделни автори в книжовноезиковия развой, за обществения дебат по въпросите за изграждане на българския книжовен език, за неговото лексич-

кално и терминологично обогатяване, обобщеното представяне на някои специфични моменти при формирането на нормативната система и стилистичната диференциация на българския книжовен език, които се основават на самостоятелни проучвания на авторката.

Изследователският подстъп към проблемите и състоянието на българския книжовен език през ХХ в. се извършва плавно чрез голямата тема за **развоя на българския правопис**. Представените факти и анализи налагат извода, че неустановеността на някои норми, предизвиквала възрожденските спорове, се оглежда в правописа ни чак до 1945 г., когато се извършва същинската правописна реформа.

Д. Иванова отделя място и на **съвременния период от развитието на книжовния ни език** (от ХХ в. до наши дни). В неговите рамки тя обособява два големи времеви отрязъка, през които обществените промени и последвалите промени в езиковата ситуация довеждат до нови стратегии в езиковото планиране и до нови нюанси в националната езикова политика, свързани не само със собствено езиковото развитие, но и с международния контекст, в който българският език съществува: 1) От началото на ХХ в. до Втората световна война – етап на установяване на нормативната система на българския книжовен език и нейното кодифициране; 2) Съвременен развои на българския книжовен език след Втората световна война. Особено ценен е критичният поглед, с който Д. Иванова представя процесите и явленията от времето след 1945 г. На практика това е първият учебник по история на новобългарския книжовен език, който излиза след 1989 г., което позволява на авторката от дистанцията на времето да разгледа обективно изминалия период, да подходи към него като към история – с неговите положителни и отрицателни езикови проявления.

За да опише пълната картина на развойните и книжовноезиковите процеси, авторката включва в своето изследване и **времето на обществено-политическите промени след 1989 г.**, както и на **българската езикова политика през ХХІ в. в контекста на европейска интеграция и глобализация**. Отделено е място на проблемите, свързани със съвременната езикова ситуация, направен е анализ на актуалните употреби на езика в различни комуникативни сфери.

Книгата на Д. Иванова е безспорен принос към досегашните изследвания не само в областта на историята на новобългарския книжовен език, но за българската хуманитаристика изобщо. Авторката представя процесите на формиране и развитие на новобългарския книжовен език (както и на българската култура като цяло) от Предвъзраждането и Възраждането до наши дни многоаспектно и задълбо-

чено, като взема предвид най-новите изследвания на редица български и чуждестранни учени, които са приносили за историята на българския книжовен език. Както самата тя споменава в предговора към учебника си, историческата лингвистика, подобно на другите науки, търпи развитие и обновление, затова естествено е най-новите изследователски резултати да намерят отражение в съдържанието на учебната дисциплина. Те са пречупени през призмата на авторското осмисляне и съответната интерпретация, а редица теми от учебната програма на дисциплината са тясно свързани с изследователските търсения на авторката през годините и отразяват собствените ѝ възгледи по един или друг проблем. Именно съвременният прочит на фактологическия материал, базиран на новите постижения в науката и задълбочените предходни изследвания на самата авторка, запълва белите полета и коригира някои неточни представи от миналото, свързани с непрекъснатостта на българската книжовноезикова история, мястото на дамаскините в нея, ролята на 20-те години на XIX в. и началото на възрожденската национальноезикова програма и др. Чрез своя съвременен поглед към миналото на езика Д. Иванова успява убедително да докаже, че историческият ракурс към съвременното на езика може да даде много отговори на неотложните въпроси относно състоянието на днешния книжовен език и неговите употреби.

Мария Мицкова